

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH- PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Yakubova Mohinur Jumaniyozovna

*Navoiy davlat universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
mutaxassisligi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy fikrlash qobiliyatlari pedagogik muammo sifatida ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishning bir necha samarali strategiyalari haqida qayd etilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, nutq, tafakkur, muammo, kretivlik, xayoliy o'yin, hikoya, improvizatsiya

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish malakalarini, mustaqil ravishda muammolarni hal qila bilish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Modomiki, shunday ekan, ta'lim jarayonini shunday tashkil etish kerakki, toki o'quvchilar bilim olish bilan birgalikda, ta'lim jarayonining obyekti bo'lib qolmasdan, ta'lim jarayonida o'qituvchining teng hamkoriga aylansin va mustaqil fikrlay olish malakasini ham egallay borsin. Hayot jumboqlarini, tabiat tug'dirgan muammolarni o'rganish, ularga tegishli javob topish istagi, yana ham to'g'rirog'i, baxt-saodatga erishish muammosi, insonning o'zini va olamni bilishga bo'lgan qiziqishi asrlar mobaynida fikrlashga, o'z fikrlarini mantiqiy asoslashga da'vat qilib keladi. Sharq allomalari asarlarida bu muammoga alohida to'xtalib o'tilgani bejiz emas. Zero, mustaqil, ongli faoliyat yuritadigan insongina o'z xalqi, Vatani, ota-onasi oldidagi burchini uddalay oladi va har qanaqa yot ta'sirlarga berilib ketmaydi, inson degan ulug' nomga munosib ish ko'radi. Sharq va G'arb olimlari bu muammoni o'zlari yashab o'tgan davr ijtimoiy muhitidan kelib chiqqan holda yechishga harakat qilganlar. O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir. Inson o'z xatti-harakatlari, faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo'lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi. Fikr nutq orqali ifoda etilishi nazarda tutilsa, ona tili ta'limi oldida nechog'li mas'uliyatli vazifani hal qilish masalasi turganini anglash qiyin emas.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mezonlari sifatida biz quyidagilarni ko'rsatishimiz mumkin: 1) o'rganilayotgan materialni mustaqil tahlil qila bilish; 2) muammoni hal eta bilish; 3) hodisa va jarayonlardagi belgilarni taqqoslash, umumlashtirish, umumlashma xulosalar chiqarish; 4) o'z fikri va tushunchasini mantiqiy dalillash, fikrlarni ravon ifodalash; 5) o'zlashtirilgan bilimlarni amalda qo'llay bilish. Har qanday g'oya ong va tafakkurning mahsuli sanaladi.

Kreativ g'oyalarni ilgari sura olishi uchun shaxsda kreativ tafakkur rivojlangan bo'lishi zarur. Bu turdagi tafakkurning boshqa shakllaridan farqi "innovatsion, samarali

qarorlarga yoki yangi bilimlarga ega bo'lish yaqqol ifodalashga yo'naltirilgan jarayonda g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etish" qobiliyatini namoyon etishda ko'rinadi. Shuni ham qayd etib o'tish lozimki, Joy Pol Gilford, shaxsda namoyon bo'ladigan kreativlik, uning ko'rsatkichlari hamda ularni tashkil etuvchi tarkibiy asoslarni aniqlashda katta yutuqlarni qo'lga kiritdi. Amerikalik psixolog, pedagog Joy Pol Gilford tomonidan ishlab chiqilgan metodika umumiyo'rta ta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari, shuningdek, katta yoshlilarda kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasini aniqlash va baholashda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur metodika shaxs ijodiy tafakkuri darajasini aniqlash va baholash maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, u testga asoslanadi. Bu o'rinda aytib o'tish kerak, ko'pchilik ijodiy tafakkur va kreativ tafakkur (boshqacha aytganda ijodkorlik va kreativlik) aynan bir holatni ifodalaydi, deya e'tirof etadi. Aslida har ikki tushuncha – ijodiy va kreativ tafakkur (ijodkorlik va kreativlik) ikki xil holatni ifodalaydi. Agar ijodiy tafakkur ijodiy mahsulotni yaratishga xizmat qilsa, kreativ tafakkur yangi, original g'oyalarni ilgari surish, ular asosida muammo, masalaning yechimini topishga yordam beradi. Ammo har ikkisi – ijodiy va kreativ tafakkur natijasi (mahsuloti)ni hambir xil mezon bilan aniqlash, baholash mumkin. Joy Pol Gilford shaxsning ijodkorligi darajasini uchta mezon bilan aniqlash mumkin degan g'oyani ilgari suradi: Kreativ tafakkur mumtoz modellari bilan tanishish ijodkorlik hamda kreativlik o'rtasidagi farqlarni aniq ko'ra olish imkonini beradi. Jumladan, T.I.Vinogradova shaxs ijodiy tafakkurining darajasini aniqlashda quyidagi ko'rsatkichlar ham muhim ahamiyat kasb etadi, deb hisoblaydi: - tezkorlik (shaxs tomonidan topshiriqlarni ijobiy hal qilish yoki muammoli masalalarga javob topish uchun ko'plab samarali amaliy harakatlarning tashkil etilishi); - egiluvchanlik (jismlar, jarayonlar yoki tizimning tarkibiy qismlari o'rtasidagi farqni anglashga xizmat qiluvchi tafakkurning unumdor ishlashi uchun yo'naltiriladi; odatda farqni anglashga xizmat qiluvchi tafakkurga ega shaxs bir turdagi harakatlarni amalga yoki bir turdagi muammolarning yechimini topishga intiladi); - originallik (g'oyalarni ishlab chiqishda ularning yangilari (kutilmagan yoki statistic jihatdan kam kuzatiladigan g'oyalar)ni aniqlashga qaratilgan harakatlarni amalga oshirish va muammoli masalalarni hal etishda ko'zga tashlanadi); - zehning o'tkirligi (zehnilik; g'ayritabiiy detallarga, qarama-qarshiliklarga va noaniqliklarga bo'lgan sezgirlikni anglatadi); - metafora (majoziy ma'no)ga egalik (mutlaqo g'ayrioddiy topshiriqlarni bajarish yoki g'ayritabiiy masalalarni hal qilish, ramziy, assotsiatsiyalarga asoslangan tafakkurga egalikni, oddiy holatlarda murakkabliklarni, murakkab holatlarda esa oddiylikni ko'ra olishni bildiradi) va qoniqtirish kabilardir.

Bizning fikrimizga ko'ra, mazkur mezonlar shaxs kreativligining darajasini ham aniqlash va baholash imkoniyatiga ega. Tadqiqotni olib borish jarayonida, T.I.Vinogradova (Gritsay) tomonidan qo'shimcha qilingan mezonlarni mazmunan to'ldirishga, shuningdek, "qoniqish" mezonining mohiyatini nazariy jihatdan ochib berishga harakat qildik. 1. Zehning o'tkirligi – topshiriqning mohiyatini tezda ilg'ab olish, maqsadni tez tushunish bo'lib, bunday xislatga ega shaxs berilgan topshiriq shartlarini tezlik bilan idrok qilish, qisqa muddatlarda o'nlab yangi g'oyalarni ilgari surish, topshiriqni qisqa muddatda bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi. 2. Metafora (majoziy ma'no) ga egalik – so'z va iboralarni ko'chma

ma'nolarda ishlatish. Kreativ g'oyalarni ilgari surishda shaxs kinoyali iboralar, ko'chma ma'noli so'z hamda iboralardan samarali foydalanadi. Qoniqish – ro'y bergan hodisa, voqea yoki jarayonning shaxs ehtiyoji, talabi, qiziqishiga mos kelishi, uni qanoatlantirishini anglatuvchi ijobiy holat sanalib, kreativ g'oyalarni asoslashda uning zavq-shavq bilan ishlashi, qoniqarli natijalarga erishishni ta'minlaydi. Tanqidiy falsafalash amaliyoti asosan Platonning dialoglarida keltirilgan so'roq falsafalash uslubida o'z ifodasini topadi. Diogenes Laertes "dialoglarni birinchi bo'lib tuzgan" Platonemas, balki u bu mashg'ulotni mukammallikka olib kelgan va haqli ravishda "go'zallikda ham, topqirlikda ham birinchi deb hisoblanishi mumkin" deb yozgan. Shuni ta'kidlash kerakki, Sokrat tomonidan taklif qilingan fikrlash usuli suhbatdosh-raqibning nodonligini isbotlash, uning e'tirozlarini rad etish imkonini beradi. Sokratik dialoglar savol va javob o'rtasidagi munosabat mas'uliyatni ifodalash shakli ekanligini tushunish uchun birinchi qadam edi. Deyarli barcha holatlarda javobni tanlash ma'lum bir qaror qabul qilish bilan tengdir. Yevropa falsafiy tafakkurining ham, zamonaviy tanqidiy tafakkurning ham amaliy asoslarini yaratgan savol-javob tartib-qoidalari mantig'iga asoslangan falsafalash, fikr yuritish, argumentatsiya qilishning Sokratik usuli edi. So'roq falsafasining Sokratik-Platonik uslubi keyingi barcha G'arb falsafiy tafakkuri uchun namuna bo'lib qoladi. Ushbu uslub nafaqat tanqidning haqiqiy ahamiyatini, ilg'or pozitsiyani o'tkazish va oqilona asoslash uchun savol-javob tartib-qoidalari tizimini namoyish etadi, balki har qanday fikrlash sohasida umumiy savol berish strategiyasini ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, falsafalashning tanqidiy uslubi nafaqat so'roq munosabatida namoyon bo'ladi. U xulosalar olishning barcha mumkin bo'lgan usullarini, kontseptsiyalarni tanqidiy tahlil qilish uchun maxsus texnikani, hukmlarni ishakllantirish usullarini taqdim etadi. Boshqa mutafakkirlarning matnlarida, xususan, M.Xaydegger, X.-G. asarlarida ongni tarbiyalash muammolari bilan bog'liq Sokratik, so'ngra Kant yo'nalishlari saqlanib qolgan. Tanqidiy fikrlash atamasi Karl Popper falsafasining kalitlaridan biri edi. Uning nazariyasiga ko'ra, har bir tirik organizm muammoni hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tirik organizm oldindan o'rnatgan farazlarni tasdiqlash yoki rad etish uchun atrofdagi dunyo ma'lumotlaridan foydalaniladi. Har qanday bilim, K. Poppening fikricha, inson bilimidir. Bubilim doimo xatolarimiz, noto'g'ri qarashlarimiz, orzularimiz va umidlarimiz bilan aralashib ketadi. Amerika misolida - Xorijiy tajriba yigirmanchi asrning boshlarida, asosan, Jon Dyuning tafakkuri bilan bog'liq bo'lgan ilg'or ta'lim harakati ta'limni isloh qilishga kirishdi, shunda u belgilangan o'quv rejasi va standartlashtirilgan baholashlarga emas, balki mazmunli o'rganish imkoniyatlariga e'tibor qaratadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishning bir necha samarali strategiyalari: 1. Xayoliy o'yinni rag'batlantirish-Xayoliy o'yin ijodiy rivojlanishning asosidir. O'quvchilarga rol o'ynash, hikoya qilish va tasavvurlarini qo'llash imkoniyatini bering. Qo'g'irchoq o'yinlari, kiyinish o'yinlari va uydirma stsenariylar kabi tadbirlar bolalarga turli nuqtai nazar va stsenariylarni o'rganish imkonini beradi va shu orqali ularning ijodiy fikrlashini kuchaytiradi. Xayoliy o'yinni rag'batlantirish. Tasavvuriy o'yin boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishning asosidir. Bu bolalarga o'z fikrlari va his-tuyg'ularini o'rganishga, muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga va mavhum

fikrlash qobiliyatini oshirishga imkon beradi. Mana, xayoliy o'yinni qanday samarali rag'batlantirish haqida batafsilroq ko'rib chiqamiz. Rol o'ynash bolalarga birovning o'rniga o'tishga va dunyoni boshqa nuqtai nazardan ko'rishga imkon beradi. Buni quyidagilar orqali osonlashtirish mumkin: Dramatik o'yin markazlari: sinfda oshxona, oziq-ovqat do'koni, shifokor kabineti yoki kosmik stantsiya kabi mavzular bilan joylarni o'rnating. Bolalarni ushbu rollarga sho'ng'ishga yordam beradigan kostyumlar va rekvizitlar bilan ta'minlang. Hikoyani takrorlash: Hikoyani o'qib bo'lgach, o'quvchilardan syujet va qahramonlarni sahnalashtirishni so'rang. Bu ularga hikoya tuzilishini tushunishga yordam beradi va turli belgilarni o'zida mujassam etganda hamdardlikni rag'batlantiradi.

Hikoya - bu xayoliy o'yin uchun kuchli vositadir. Bu bolalarni o'z hikoyalarini yaratish va baham ko'rishga undaydi, ularning til va kognitiv qobiliyatlarini oshiradi. Hikoyalarni sinfga qanday kiritish mumkinligini ko'rib chiqadigan bo'lsak: Bunga birinchi navbatda, hikoya doiralarini tuzishni misol qilib olsak bo'ladi. Bunda o'quvchilarni aylanaga o'tirib, navbatma-navbat hamkorlikdagi hikoyaga jumlar qo'shishlarini so'rang. Bu mashg'ulot o'quvchilar bir-birining g'oyalariga tayangan holda tinglash va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Rasmi ko'rsatmalarni misol qilsak, hikoya qilish uchun tasvirlardan foydalaning. Rasmni ko'rsating va o'quvchilardan ko'rgan narsalari haqida hikoya yaratishni so'rang. Bu ularning tasavvurini uyg'otadi va kundalik narsalar va sahnalar haqida ijodiy fikrlashga yordam beradi. Keyingi bosqich hikoya kublari, bunda o'quvchilarga hikoya g'oyalarini yaratishga yordam berish uchun rasmlar yoki so'zlar bilan zarlardan foydalaning. Ular zarlarni tashlashi va hikoya qilish uchun paydo bo'lgan tasvirlar yoki so'zlardan foydalanishlari mumkin. O'quvchilarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan ishonchli stsenariylar tuzish. Bunda o'ylab topilgan stsenariylar o'quvchilarni xayoliy o'yinga jalb qilishning yana bir samarali usulidir. Bu stsenariylar haqiqiy hayotiy vaziyatlarga yoki butunlay fantastik olamlarga asoslanishi mumkin. Qiziqarli taxminiy stsenariylarni qanday yaratish mumkin. Masalan sarguzasht muammolari. Sarguzasht stsenariylarini yarating, unda o'quvchilar tadqiqotchi, olimlar yoki sirlarni hal qiluvchi detektivlardir. Ular o'z tasavvurlari yordamida yengishlari kerak bo'lgan maslahatlar va qiyinchiliklarni taqdim eting. Masalan fantaziya dunyolari. O'quvchilarni noyob qoidalar, belgilar va sozlamalar bilan o'zlarining hayoliy dunyolarini yaratishga undash. Ular xaritalar chizishlari, hikoyalar yozishlari va o'zlarining xayoliy dunyolaridan sahna ko'rinishlari mumkin. Keyingisi kundalik vaziyatlar. Bunda bozorga sayohat, plyajda bir kun yoki bog'da sayr qilish kabi kundalik vaziyatlardan uydirma o'yin uchun mavzu sifatida foydalaning. Bu bolalarga xavfsiz, boshqariladigan muhitda ijtimoiy o'zaro munosabatlarni va muammolarni hal qilishda yordam beradi. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda qo'g'irchoq teatri va dramaning o'ni. Qo'g'irchoq teatri va drama hikoya qilish va rol o'ynash uchun aniq vositani taqdim etish orqali xayoliy o'yinni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Qo'g'irchoq teatri va dramani birlashtirishning ba'zi usullari mavjud. Bularga qo'g'irchoq teatrini olsak, o'quvchilarni qo'g'irchoqlar va qo'g'irchoq teatri bilan ta'minlash. Ularni skriptlar va rekvizitlar bilan to'liq o'zlarining qo'g'irchoq tomoshalarini yaratishga undash. Ushbu faoliyat ularning hikoya qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi va agar ular guruhlarda ishlasa, hamkorlikni rivojlantiradi. Improvizatsiya: spontan va ijodiy

fikrlashni rag'batlantirish uchun improvizatsiya dramatik o'yinlardan foydalanish. "Keyingi nima bo'ladi?" kabi harakatlar Bu erda o'quvchilar davom etayotgan hikoyani va xarakterdagi savollarga javob beradigan "Qahramonlar intervyulari" juda qiziqarli bo'lishi mumkin. Drama mashg'ulotlari: Drama mashg'ulotlarini o'tkazish, unda o'quvchilar teatrning turli jihatlari, masalan, aktyorlik, rejissyorlik va sahna dizayni haqida bilib olishadi. Bu ijodiy ifodani o'rganishning qiziqarli va keng qamrovli usuli bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gafforov Ya. X. (2019). Technical approach in the education system. International journal on Integrated Education. England. 2019. 40-41.
2. Жумагул Номозовна Абдурахманова, Саодат Абдурашидовна Тоштемирова. "Инновацион технологиялар ва ахборот маданиятини шакллантириш педагогиканинг долзарб масалаларидан бири". Science and Education. 436-442 3
3. Габидулин Тимур Камаевич. Технология развития критического мышления как средство развития умственных способностей студентов колледжа. <https://moluch.ru/arc>